

NEBŪTIES BŪTINYBĖ. APIE PLATONO SOFISTĄ

Gaetano Chiurazzi

Turino universiteto

Filosofijos ir edukologijos katedra

Via S. Ottavio 20, 10124 Turinas, Italija

El. paštas: gaetano.chiurazzi@unito.it

Straipsnyje teigiama, kad esama santykio tarp būties kaip dynamis apibrėžimo Platono Sofiste ir jo amžininkų diskusijos apie nebendramačius dydžius. Tai įrodoma aiškinant, jog kai kurie Platono argumentai, pasitelkiami teigiant kiekybinio būties apibrėžimo (vienis, daugis) nepagrįstumą, grąžina persvarstyti lyginių ir nelyginių skaičių skaidymo įrodymą, kuriuo pademonstruojamas kvadrato įstrižainės iracionalumas. Tuo remiantis, straipsnyje siekiama parodyti, jog būties kaip dynamis apibrėžimas yra būtinas siekiant „išsaugoti skirtumus“, t. y. neleisti, kad vienetas būtų lygus dvejetui, o taip atsitinka, pasak Platono, monistinės ir pliuralistinės mokyklų teorijose. Ši loginė ir ontologinė griūtis yra ir įstrižainės iracionalumo neigimo pasekmė. Tokiu atveju dynamis (šiuo vardu Teaitetas vadino iracionaliuosius skaičius), kaip vidurinis terminas tarp būties ir nebūties, tai yra kaip modalinis neigimas (skirtumas), yra reikalingas siekiant išlaikyti pačią bet kokio kito skirtumo galimybę.

Pagrindiniai žodžiai: Platonas, Sofistas, nebendramatiškumas, skirtumas, dynamis, vienis–daugis.

I.

Platono dialogai yra ne tik neprilygstami filosofinio pobūdžio veikalai – sykiu tai labai rafinuoti literatūros kūriniai, kurių naratyvinė forma dažnai kur kas labiau intriguojanti nei galėtum pamanyti. Vienas tokių pavyzdžių – dialogai, tematiškai susiję su *Sofistu*. Juose, ypač *Teaitete*, *Sofiste* ir *Valstybininke*, kartu su personažais į sceną tiesiogine šio žodžio prasme išvedama ir juos siejanti problema – netikrumas, mimėzė, nebūtis. Kaip *Valstybininko* pradžioje pripažįsta Sokratas, jį patį ir kitus pašnekovus – Teaitetą ir Sokratą Jaunesnijį – iš tiesų sieja tam tikras „giminiškumas“ (*syggéneian*) dėl to, kad visi turi kažką bendra, yra panašūs ar vadinasi tuo pačiu vardu:

Bent vienas jų [Teaitetas], kaip jūs sakote, primena mane savo veidu, o kitas [Sokratas

Jaunesnysis], turėdamas mano paties vardą (homónymos), turi šiek tiek panašumo į mane dėl vardo, kuriuo vadinasi (Pol., 257d–258a).

Tad Teaitetas, kuris to paties pavadinimo dialoge yra Sokrato pašnekovas, o *Sofiste* kalbės su Svetimšaliu, yra *panašus* į Sokratą (*Thaet.* 143a); Sokratas Jaunesnysis, kurį sutinkame jau *Teaitete* ir kuris bus Svetimšalio pašnekovas *Valstybininke*, yra jo bendravardis (*Soph.* 218b). Vadinasi, dramatinio vyksmo scenoje dalyvauja du asmenys, kurie vienas į kitą panašūs, tik jų vardai skirtingi (Sokratas ir Teaitetas), taip pat du asmenys, kurie vadinasi tuo pačiu vardu, tačiau vienas į kitą visai nepanašūs (Sokratas ir Sokratas Jaunesnysis).

Teaitetas ir Sokratas yra pagrindiniai personažai *Teaitete*, o *Sofiste* Sokratą pakeičia Svetimšalis. *Valstybininke* Teaiteto jau nėra,

ir Svetimšalio pašnekovu tampa Sokratas Jaunesnysis. Tokia personažų seka – Sokratas–Teaitetas (*Teaitete*), Teaitetas–Svetimšalis (*Sofiste*), Svetimšalis–Sokratas Jaunesnysis (*Valstybininke*) – kai kiekvienas jų tampa saitų pereinant nuo vieno dialogo prie kito, steigiantis keistai homonimijų ir panašumų žaismei, mano nuomone, tuo pat metu nurodo ir juose svarstomą problemą, ir pobūdį to naujojo *lógos*, kuris išnirs šių dialogų diskusijose: Teaitetas, Svetimšalis ir Sokratas Jaunesnysis yra lyg tarpiniai terminai, jungiantys atskirus dialogus, nors tarp jų nesama jokio „bendrumo“. Nė vienas šių personažų nefigūruoja visuose trijuose dialoguose. Užbėgdami už akių galime tarti, kad šio naujojo *lógos* galimybę reprezentuoja Svetimšalis: Svetimšalis iš Elėjos, kaip jau rodo jo paties vardas, reprezentuoja *skirtingumą*, ir tik pastarojo atžvilgiu šioji panašumų ir homonimijų žaismė įgyja prasmę ir net ontologinę vertę. O tai jau reikalauja pergalėti elėjietiskąjį „ne“, ištartą ontologinei ir loginei nebūties galimybei.

II.

Juk būtent aplink nebūties klausimą sukasi visos diskusijos *Sofiste*, dialoge, kuris – kaip matyti iš paantraštės *perì tēs ousías* – yra tiesiogiai skirtas ontologinei problemai. Ši tema pradedama gvildinti nuo atvaizdo problemos: atvaizdas, išties, prezentuoja daiktus, „kurių vardai tie patys (*homónyma*) kaip ir realiųjų daiktų“ (*Soph.* 234b), bet kurie nėra šie realūs daiktai. Būtent taip *Kategorijų* pradžioje homonimiją apibūdina Aristotelis: „Vienvardžiais vadinami dalykai, kurių tik vardas yra bendras, o vardą atitinkanti apibrėžtis (*lógos tēs ousías*) skiriasi: pavyzdžiui, kai *gyvūnu* vadinamas žmogus

ir paveikslas“¹ (*Kat.* 1a, 1–3). Savo pavyzdį Aristotelis, be abejo, pasiskolino iš Platono (Villela-Petit 1991), kuriam tapytojas yra homonimiškų tikrovių, apgaulingų dėl to, kad verčia painioti tikrovę su regimybe, kūrėjas². Tuo jis visai panašus į sofistą, juk

tapybos menu kurdamas imitacijas, kurios vadinasi tuo pačiu vardu (*homónyma*) kaip ir realūs daiktai, jis nelabai atidžius vaikus sugebės įtikinti, iš toli jiems parodęs savo piešinius, kad bet ką panorėjęs padaryti, puikiausiai tą kūrinį gebės įgyvendinti (*Soph.* 234b).

Platonui nerimą kelia kaip tik tai, kad atvaizdai apgaulingi. Šį pavojų jis bando įveikti skirstydamas mimetinį meną į ikoniškąjį ir fantastinį: pirmasis išlaiko tikrovės proporcijas, o antrasis jas iškreipia. Vis dėlto, nepaisant šio gnoseologinės atvaizdų vertės susisteminimo, ontologinio jų pagrįstumo, problema ir toliau išlieka visu savo svarumu: kaip iš viso įmanoma, kad toks dalykas kaip atvaizdas – nesvarbu, ar jis ikoniškas, tai yra atkartojantis tikrovę, ar fantastinis, taigi netikras, – egzistuotų? Ar tokiam pripažinime neslypi baisinga prielaida, kad nebūtis yra (*Soph.* 237a)? Vedamas šiuo keliu Svetimšalis bus priverstas pripažinti, priešingai Parmenidui, nebūties

¹ Plg. Jono Dumčiaus vertimas: „Vienvardžiais vadinami tie dalykai, kurie turi tik tą patį pavadinimą, o tą pavadinimą atitinkanti esmės apibrėžimą – skirtingą, pavyzdžiui, *zōon* gali reikšti ir žmogų, ir piešinį“ (Aristotelis 1990: 25).

² Identiška samprata, pasitelkiant tą patį palyginimą su veidrodžiu, yra *Valstybės* X knygoje: sukanč veidrodį galima produkuoti visus daiktus – ir saulę, ir tai, kas yra danguje, žemėje, pačius save, gyvūnus, augalus ir rakandus. Bet šie dalykai yra tik regimybės, jie nėra iš tikrųjų realūs (*Valst.* X, 596e).

galimybę, kitaip tariant, tai, kad nebūtis *kažkokiu būdu* yra: „Kad daiktai, kurių nėra, kažkokiu būdu vis dėlto būtų (*eīnai pos tā mē ónta*) – bent jau tai yra reikalinga, kad žmogus kažkaip, tegu ir pačia menkiausia dalimi, galėtų atsiderinti netikrovėje“ (*Soph.* 240e).

Dar labiau lemiantis ir, mano manymu, ontologijos požiūriu tikrai pribloškiantis dalykas yra tai, kad ši nebūties galimybė yra kur kas daugiau nei vien galimybė – tai yra būtinybė. *Tenka* pripažinti nebūtį, o tai yra tas pats, kas tarti: tenka pripažinti tam tikrą būties modalizaciją, pripažinti, kad atvaizdas, nerealiąją realybę, taigi tikrovę ir netikrovę, gali būti.

Argumentacija, kuri atveda iki šio pripažinimo, *Sofiste* yra labai subtili ir netiesioginė, tačiau, tinkamai ją suvokus, ontologinė problema tampa sudedamąja dalimi kito klausimo, kuris tais laikais, kai Platonas rašė šiuos dialogus, buvo sukėlęs tikrą tikriausią filosofinio *lógos Grundlagen-krisis* – omenyje turiu nebendramačių dydžių problemą. Tai ir yra tikroji problema, šmėžuojanti visų vėlyvųjų Platono dialogų fone³, – bent jau pradedant *Teaitetu*. Juk neatsitiktinai šis dialogas dedikuotas tam, kuris suformulavo nebendramačių dydžių teoriją, vėliau Euklido pakartotą *Geometrijos pradmenyse*. Iš tiesų, pro terminus, kuriais *Sofiste* (238d) nusakoma nebūtis – *aphthegktón* (neištariamumas), *árrheton*

(nenusakomumas) ir *álogon* (iracionalumas), – Imre's Totho manymu, jau ryškėja nebendramatiškumas:

Iššifravę šią kalbą apie būtį ir nebūtį, turime pripažinti, kad už tų žodžių slypi matematinė šių stebinančių, iracionalių ir nenusakomų reiškinių koncepcija, kurios pirmykštis kūrėjas buvo Teaitetas (Toth 2009: 29).

Teaitetą, *Sofistą* ir *Valstybininką* galima laikyti krizės, kilusios atradus nebendramačius dydžius, seismografais, fiksuojančiais jos požeminius smūgius ontologijoje. Iš jų išnyranti naujoji ontologija – tai vaisius sunkių ir ilgai trukusių bandymų išspręsti šią krizę pripažįstant, kad nebūtis, taigi ir nebendramatiškumas, yra.

Norint suvokti *Sofisto* problematikos ir nebendramačių dydžių problemos sąsają, reikia pradėti nuo Platono atlikto ankstesniųjų ontologijų aptarimo, konkrečiai, nuo ginčų, kurie vyko tarp tų, kurie tvirtino, jog pradmuo yra vienas (monistų), ir tų, kurie teigė, kad pradmenų yra daug (pluralistų). Pastraipoje 237d visų pirmiausia pripažįstama, kad ką nors sakyti – tai visada pasakyti bent *vieną* dalyką, o tai jau suponuoja glaudų ryšį tarp kažko (*tī*) ir skaičiaus (*arithmós*), dėl to pats skaičius priskiriamas prie esančių daiktų (*tón ónton*, 238a): „būtis“ ir „skaičius“ faktiškai netgi yra koekstensyvūs terminai, nes viskas, kas yra, yra skaičius, ir priešingai. Tada, šia hipoteze remdamasis, Svetimšalis imasi nagrinėti Parmenido teiginius, tai yra griebiasi tėviškojo diskurso, „kamuodamas“ jį (241e–242a) ir suvokdamas jo keblumus, įveikiamus galbūt tik tėvažudystės kaina (241d). Šie keblumai reiškia ir tam tikrą sumaištį, kylančią dėl pernelyg „supaprastinto“ (*eukólos*, *Soph.* 242c) minties plėtojimo. Visi, kurie bandė apmąstyti būtį, iš tiesų mėgino išspręsti šį

³ „Visas dialogų *Teaitetas*, *Sofistas*, *Valstybininkas*, *Parmenidas*, *Filebas*, taip pat *Epinomidas* kontekstas mums leidžia – ir netgi mus verčia – *iracionalią, nenusakomą, neištariamą* nebūtį – kalbant techniniais Platono epochos matematikos terminais – tapatinti su tuo, ką ankstesniuose puslapiuose vadinome vardu arba simboliu 2*, tai yra šaknimi iš 2“ (Toth 2009: 90).

klausimą pasitelkdami mitą, pasakodami mums istorijas lyg būtume vaikai: *tò ón* problemą jie traktavo kaip išskaičiavimą *paprastaisiais* skaičiais, apeliuodami į vienetą, dvejetą, trejetą ar daugialypius dydžius. Palyginimas su vaikais čia reikšmingas: jis akivaizdžiai nurodo, kad išskaičiavimo veiksmas yra tikrai primityvus, kad jame pačios minties ištakos, kad tai pati pirmoji *lógos* (žodis, kurio veiksmožodinis atitikmuo *légein* dar reiškia „surinkti, sudėti kartu“, tai ir atliekama skaičiuojant) konfigūracija, veiksmas, kuriuo vis dėlto neperteikiama visa tai, kas yra.

Svetimšalis iš tiesų pastebi, kad jei būtis sutapatinama tik su vienu iš dviejų pradmenų, tai kitas tada bus nebūtis, ir tada faktiškai esama tik vieno pradmens; ir priešingai, jei teigiami du ar daugiau pradmenų, visus suvokiant kaip būtį, tai rezultatas paradoksaliai bus tas pats: visi, būdami „būtimi“, jie ir vėl redukuojasi į vienetą. Iš to išeina, kad „du yra vienas“ (*Soph.* 244a).

Tad atrodo, jog tuo atveju, kai pagrindu būties problemai spręsti imamas skaičius, parmenidiškajam monizmui nelieta jokios alternatyvos: arba teigiama, kad būtis yra vienetą, arba – jei įtraukiamas daugis ar dalumas – tiesiog rizikuojama sugriauti distinkciją, nes tektų sakyti, kad „du yra vienas“ ir „vienas yra du“, kitaip sakant, kad vienas yra ir daugis. Kalbos požiūriu klausimas vėl iškyla santykyje tarp vardų ir daiktų:

Mes vadiname ką nors „žmogumi“, sykiu suteikdami jam daug kitų vardų, tai yra priskirdami jam spalvas, pavidalus, matmenis, ydas ir dorybes; visais šiais atvejais ir nesuskaitomais kitais ne tik sakome, kad tai žmogus, bet ir tai, kad jis geras ir pasižymintis

kitais neapibrėžto skaičiaus atributais; ta pati kalba galioja ir kitiems daiktams: įvardiję, kaip sakėme, kiekvieną kaip vieną, pavadiname jį paskui daugialypiu pasitelkdami daugybę vardų (*Soph.* 251a–b).

Alternatyva šiam paradoksaliai santykio vienis–daugis rezultatui būtų toji, kurią pasiūlė kažkokie „vėlai išmokstantys“ (turbūt sofistai Eutidemas ir Dionisodoras), kurie, kaip Stilponas Megarietis, visiškai neigia galimybę sujungti į kokį nors *lógos* vienį ir daugį, todėl „neleidžia, kad geru būtų vadinamas žmogus, bet tik geru geras ir žmogumi žmogus“ (*Soph.* 251c). Tautologija yra lingvistinė ontologinio monizmo išraiška: vien pats vardo egzistavimas jau reikštų *perteklių*, kitaip sakant, būties vienio neigimą, nes turėtume būti ir vardą, kuriuo jį pavadinama.

Būties aritmetizacijos rezultatas – kad du yra vienas – formaliai tas pats, o tai, mano nuomone, yra interpretacinis raktas, atrakinantis šią Platono argumentaciją – išvadą, prie kurios prieinama imantis įrodyti kvadrato kraštinės ir įstrižainės bendramatiškumą. Iš šio įrodymo, kaip teigia Aristotelis, paaiškėja, kad jeigu kvadrato įstrižainė ir kraštinė būtų bendramatės, išeitų, kad nelyginiai skaičiai būtų tapatūs lyginiams (*An. Pr.* I, 23, 41a 23–31), taigi ir vienas būtų lygus dviem. Salomonas Ofmanas atkreipė dėmesį į šį Aristotelio įrodymo specifiškumą – skirtingai nei tradiciniai įrodymai, jis grįstas ne skaičių *m* ir *n*, kurių santykį turėtų išreikšti šaknis iš 2, nedalumu, o suskaidymu į lyginius ir nelyginius. Iš šio įrodymo daroma išvada, kad jeigu kraštinė ir įstrižainė būtų bendramatės, tai nelyginiai skaičiai sutaptų su lyginiais. Kad neįpultume į tokį absurda – kuris reikštų tikrą loginį ir ontologinį kolapsą – įrodymas

verčia paneigti pirminę hipotezę, tai yra kad kraštinė ir įstrižainė yra bendramatės, todėl nebendramačių dydžių egzistavimas yra būtinas, jeigu nenorime, kad *lógos* atsidurtų šiame griaunančiame prieštaravime.

Todėl nebendramatiškumo funkcija – ne kelti grėsmę *lógos* racionalumui, o jį užtikrinti, išvengiant absoliutaus realybės bendramatiškumo pasekmės, kai vienas tampa lygus dviem. Bet kad tai būtų įmanoma, pats nebendramatiškumas negali būti nei lyginis, nei nelyginis: sveikųjų teigiamųjų skaičių sistemos atžvilgiu tai trečiasis ontologiškai heterogeniškas dydis. Jis – atsakymas į Platono klausimą, kai šis teigė, jog aritmetiniu būdu būties klausimą išspręsti yra sunku:

Nagi, jūs, kurie sakote, kad visi daiktai yra karštis ir šaltis ar kitus du panašius dalykus, kas gi yra tai, ką ištardami siejate su abiem, kai sakote, kad jie abu ir kiekvienas jų yra? Kaip mes turime mąstyti šį jūsų „yra“? Galbūt kaip trečiąjį greta tų dviejų, ir tada turime, jūsų nuomone, viską nustatyti kaip tris, o ne kaip du? Nes veikiausiai ne sakydami, kad vienas iš dviejų „yra“, jūs pasakote, kad abu yra vienodai. Ir vienu, ir kitu atveju, iš tiesų, jie būtų vienas, bet ne du (Soph. 243d–e).

Tas trečiasis yra nebendramatiškumas, kuris vis dėlto yra ne kažkas bendra, o vidurinis terminas, jungiantis vieną ir du, kaip aiškėja iš kvadrato įstrižainės sprendimo proporcijos, „ $1 : x = x : 2$ “, čia x vertė yra vidurinis terminas tarp vieneto ir dvejeta.

Tai išvada, kuri iš esmės bendra visam moksliniam progresui ir, sakyčiau, kiekvienai tikrai kūrybinei minčiai, ir ją Enzo Melandri taip apibendrina:

[...] atradus iracionalumą, kitaip sakant, tai, kad kvadrato kraštinės ir įstrižainės santykis

negali būti išreikštas nei lyginiu, nei nelyginiu skaičiumi arba – kas reiškia tą patį – kad jis gali būti išreikštas tik nauja samprata skaičiaus, galinčio būti kartu lyginiu ir nelyginiu, tenka pripažinti, kad egzistuoja racionaliam konstravimui teisėtos, tačiau racionaliai neapibrėžiamos proporcijos. [...] Atkreiptinas dėmesys į tai, kad net vienas aiškiai prieštaringas elementas verčia ne tik atsisakyti pradinės hipotezės, bet ir apskritai modifikuoti racionalumo kriterijų (Melandri 2004: 325).

Nebendramatiškumas verčia peržiūrėti *lógos* sampratą, tai yra sukurti tokį *lógos*, kuriame būtų įmanoma kalbėti apie nebūtį nepriskiriant jai, kaip rašo Platonas, „nei vienumo (*tò hèn*), nei skaičių daugio (*plêthos arithmou*)“ (Soph. 239b). Kalbėdamas apie šią naują tikrovę Teaitetas pasitelkdavo terminą *dynamis*, nurodantį taip atveriamą naują ontologinį matmenį – dimensiją, kuri, būdama svetima statiskai Parmenido ontologijai, yra galimybės ir virtualumo dimensija. Veikiau nei naujomis esybėmis (nebūtis juk negali nurodyti kažko, nes bet kuris „kažkas“ visada jau yra „kažkas, kas yra“, Soph. 237c–d), nebendramačius dydžius reikia laikyti naujais operaciniais modalumais: šie, iš tiesų, leidžia atlikti tai, ko nėra įmanoma atlikti sistemoje, kuriai jie yra svetimi, – pavyzdžiui, išspręsti įvairiuose Platono dialoguose pakartojamą kvadrato sudvejinimo problemą. Ši nauja operacinė galimybė iš tiesų implikuoja perėjimą nuo vienos tvarkos, kurios viduje ji nėra įmanoma, prie tvarkos, kurioje ji jau yra įmanoma, kaip būtent įvyksta kvadrato kraštinės ir įstrižainės atveju: pirmąja galima išmatuoti antrąją tik *in potentia*, tai yra aukštesniu lygmeniu, atitinkamų plokštumų lygmeniu. Lygiai taip pat,

pasitelkus *įsivaizduojamus* skaičius, matematikoje tampa įmanoma išspręsti kitą neišsprendžiamą problemą – kvadratinės šaknies traukimą iš neigiamųjų skaičių. Net ir sielos sampratos – tosios *dynamis*, kuri *Teaitete* faktiškai laikytina pirmuoju nebendramatiškumo pasireiškimu santykyje su jutimu ir kurioje Myles'as Burnyeat netgi įžvelgė embrioninę transcendentalinės apercepcijos formą (Burnyeat 1990: 58), – įvedimas tampa pagrįstas, kai atsižvelgiama į tai, kad, apsiribojus vien jutimu ir skaitine jo logika, realybės tęstinumas nebūtų įmanomas: siela yra jutimus medijuojantis gebėjimas, užtikrinantis laiko ir atminties *kontinuumo* galimybę.

Galimybė todėl yra ta pirmoji forma, kuria nebūtis pasireiškia, atverdama monadiškos ir aritmetinės būties sistemą kažkam kitam, tokiai būčiai, kuri sveikųjų skaičių būties atžvilgiu yra visiškai heterogeniška. Tad galima sakyti, kad tai yra bet kurio tolesnio būties modalizavimo pagrindas: dėl jo yra įmanoma ne tik skaitinė, kiekinė įvairovė (tai yra, kad vienas nėra du), bet ir kokybinis bei modalinis skirtingumas, tai, ką Platonas pradeda teorizuoti savo doktrinoje apie aukščiausias savybes ir ką Aristotelis patvirtins savo doktrina apie „būties modusus“: kategorinį sakymą, tikrumą ir netikrumą, akcidenciją, taip pat – ir galbūt pirmiausia – laiką. Todėl tenka teigti, kad nebūtis kažkoku būdu yra tam, kad esinio (kurį galime vadinti „realybe“) tvarka įgytų nuoseklumą ir apibrėžtumą. Čia galime įžiūrėti heidegeriškąją teoremą, pagal kurią ontologinis skirtumas (kai būties niekada negalima redukuoti į esinį) yra bet kokio ontinio skirtumo galimybės sąlyga ir netgi paties buvinio pasirodymo savo apibrėžtume, tame, kuo jis yra, sąlyga.

III.

Iš to, kas buvo ką tik pasakyta, paaiškėja, kad ontologinis nebendramatiškumo statusas labai skiriasi nuo to, kurį turi sveikieji natūralieji skaičiai, taip vadinami turbūt dėl to, kad – kaip sakė Leopoldas Kroneckeris, tiek aršiai ginčijęs iracionaliuosius skaičius, kad net norėjęs juos išguiti, – juos vienintelius Dievas sukūręs tiesiogiai, o visa kita, sakė jis, yra žmogaus darbas. Šioje mintyje, nors ji represyvaus pobūdžio, esama kažko tikro: ji nušviečia „žmogiškąjį“ nebendramatiškumo pobūdį, šios sąvokos sąsają su laiku, istorija, kontingencija, akcidencija, žodžiu, su visu tuo, kas susiję su žmogaus veiksmu, veikimu gamtoje ir gamtos paveikimu. Ja išreiškiamas toks operacinis gebėjimas, kuris gamtos tvarkoje nebūtų duotas. Arba ir priešingai – išreiškiamą ribą, susijusią su tuo, ką įmanoma ar neįmanoma atlikti vadinamosios „gamtinės“ sistemos viduje. Mums sako, kad sveikųjų skaičių sekoje *nėra įmanoma* išmatuoti kvadrato įstrižainę kaip matavimo vienetą imant jo kraštinę; lygiai taip π mums rodo, kad liniuote ir skriestuvu nėra įmanoma perdaryti apskritimo į kvadratą. Žodžiu, nebendramatiškumas, kaip sakyta, ne tiek nurodo esybes, kiek reiškia negalimybę ir ribą arba idėją, kad be jo bus įmanoma atlikti tik tam tikrus dalykus, skaičiavimus, kombinacijas, transformacijas, bet ne kitus. Kaip pasakytų Rudolfas Carnapas, tai materialus būdas pavadinti taisyklei. Bet jei taip yra, tai šis ypatingas ontologinis statusas turi atspindėti ir visame tame, kas su juo susieta, visų pirma atvaizde, žodžiuose, visame simboliniame lygmenyje ir mene apskritai – visi jie yra atitinkamos „nebūties“ formos, kurios, jas apmaščius šio virtualumo požiūriu, pasirodo kaip atitinkamos realybės

modalizavimo formos. Keblumas, kuris išskildavo monistams ir pliuralistams, taip pat susijęs su santykiu tarp būties ir žodžių, ir apskritai tarp būties ir viso simbolinio lygmens, viso to „daugiau“, kurio neišsina traktuoti kaip gryo realumo, tai yra esinio. Tad visa ši plotmė yra „kitokia“ nei realybė, Hanso Georgo Gadamerio žodžiais, ji – tai „būties prieaugis“. Vadinasi, visai šiai naujai būties (arba, jei norite, nebūties) sferai negalima priskirti vien tik ar daugiausia tik *reprezentuojančios* funkcijos: atvaizdai, žodžiai, simboliai, pirmiau nei ką nors atvaizduoja, suteikia galimybę ką nors *padaryti* ir taip išreiškia visą savo virtualumą. Pitagoriečiai buvo susieję skaičiuojamąją skaičiaus funkciją su reprezentuojamąja, skaičiai dar buvo ir daiktų struktūra, tad šie galėjo būti atvaizduojami figūratyviai kaip diskretinių erdvėje išdėstytų taškų kompozicija – šitaip, kaip kraštutinė šio skaitmeninio realybės reprezentavimo realizacija, atvaizdai perteikiami kompiuterio ekrane tais taško pavidalo elementais, kurie vadinami pikseliais. Po nebendramačių dydžių revoliucijos ir skaičiai netenka šio realybės „atvaizdo“ ar „figūros“ pobūdžio – visi jie pavirsta *operacijų* ir *operacijų rezultatų* ženklais, nieku daugiau.

Diskusijos *Sofiste* apie atvaizdą ir jo dvi-prasmiską ontologinį statusą iš esmės dar kol kas yra imamos vadovaujantis reprezentatyvia *lōgos* samprata: ikoniskosios ir fantastinės mimezės skirtis yra grįsta pirmosios gebėjimu išlaikyti realių daiktų proporcijas, taigi atkurti juos adekvačiai tokius, kokie jie yra. Fantastinė mimezė, priešingai, grindžiama apgaulingu perspektyvos triuku, nes realios proporcijos subordinuojamos stebėtojo požiūrio taškui, iš kurio žvelgiant figūra atrodo proporcinga, nors tokia ir nėra –

taip būna su didelių matmenų kūriniais, kurių dalys gali atrodyti pernelyg mažos ar pernelyg didelės, tai priklauso nuo to, ar į jas žvelgiama iš toli, ar iš arti (*Soph.* 235e–236a). Dėl to, kad į būtį įvedamas nebendramatiškumas, ši skirtis tam tikru būdu tampa antraeilė, nes dėl to radikaliai pasikeičia visas ontologinis atvaizdo statusas. Dar iki įgaudamas reprezentavimo funkciją, atvaizdas yra „operacinė instrukcija“, tai ženklas veiksmo – to, kuris jį produkavo ir to, kurį jis pats gali performatyviai inicijuoti. Šiuolaikinis menas šią naują atvaizdo ir meno apskritai funkciją išplėtojo iki kraštutinių pasekmių: meno kūrinys jau nieko iš to, kas yra pasaulyje, tiesiogiai nevaizduoja, jis yra ženklas naujo veikimo pasaulyje ir poveikio pasauliui. Tad galime tarti, kad menas, toli gražu nebūdamas *minus habens* – realybė, kuri nutolina nuo tiesos, iš tiesų yra tai, kas leidžia tą realybę modalizuoti, taigi, veikia taip, kad prie realumo lygmens būtų „prišliejamas“ galimumo lygmuo ir kad galiausiai joje būtų ir tikra, ir netikra. Tiesa yra būties modusus ir ji kaip tokia yra „daugiau nei realybė“ (Chiurazzi 2011).

IV.

Visa tai galima puikiai iliustruoti pasakojimu, kurį pasiskolinu iš Kristupo Saboliaus knygos *Isivaizduojamybė* (*The Imaginary*). Pasakojama, kad, mirus turtingam ponui, jo vaikai turėję pasidalyti palikimą taip, kad vienas gautų jo pusę, antrasis – trečdalį, o trečiasis – devintadalį. Viskas buvo atlikta pagal šį prisakymą, bet kai atėjo eilė paskirstyti 17 kupranugarių, šio kiekio nebuvo įmanoma padalyti nurodytomis dalimis. Pakviestas spręsti šio galvosūkio mula Nasredinas išsinuomojo dar vieną

kupranugarį, ir jų jau buvo iš viso 18. Tada 9 kupranugarius (pusę) jis atidavė pirmajam sūnui, 6 (trečdalį) – antrajam ir 2 (devintadalį) – trečiajam, iš viso taip padalijęs 17 kupranugarių. Taigi ir paskutinį, išsinuomotąjį, jis galėjo gražinti savininkui. Kaip rašo Kristupas Sabolius, šis paskutinis kupranugaris gali net neegzistuoti: jis gali būti iliuzija, fikcija, simbolinė struktūra, techninis konstruktas ar virtuali tikrovė. Įsivaizduojamo kupranugario įtaka galutiniam padalijimui būtų galėjusi būti tokia pati kaip ir realaus:

Šis veiksmas įsteigia buvimą, nors iki galo ir nepašalina nebūties. Virtualumo plotmė yra dviprasmiška realybė, kuri valdo pagal šią dvigubą ekonomiją, įveiksmindama tai, kas gali egzistuoti ne kaip objektas, bet tik kaip duotosios sistemos svetimkūnis (Sabolius 2013: 246–247).⁴

Mulos Nasredino pavyzdys efektyviai reziumuoja ontologinį nebendramatiškumo statusą: kaip sistemos svetimkūnis jis padaro galimus veiksmus, kurie kitu atveju jos viduje nebūtų įmanomi. O ten, kur kas nors tampa įmanoma, prasideda istorija. Tam tikra prasme čia pasitvirtina Georgo Vilhelmo Friedricho Hegelio žodžiai apie prieštaravimą ir apskritai apie bet kokią falsifikavimo procesą kaip apie istorijos variklį: tai toli gražu ne blokuoja sistemą, o priešingai, skatina ją plėtotis toliau, regėti kitą, perkonfigūruoti savo pasaulį į naujus ir skirtingus pasaulius.

Todėl poveikis, kurį sukelia nebendramatiškumas – ši paradgminė nebūties

figūra, laikyta skandalinga pitagoriškojoje ir parmenidiškojoje ontologijoje, – yra iš tikrųjų neįtikėtinas: tai ne kas kita, kaip pačios istorijos, tai yra tapsmo, pokyčio, transformacijos, produkavimas. Tolydumą, kuris yra ontologinė šių reiškinių prielaida, teorizuoti iš tiesų įmanoma tik atradus nebendramačius dydžius – tai aiškėja iš Aristotelio ketvirtoje *Fizikos* knygoje duodamos apibrėžties. Tad galutinė nebendramatiškumo reikšmė yra ne tai, kad buvo atrasta nauja esybė, o pačioje realybės esmėje slypinčio kismo atradimas, atradimas to naujojo matematinio ir ontologinio lygmens, kuris vadinamas *dynamis*. Tai išraiška racionalumo, kuris buvo priverstas pripažinti, kad jo skaičiuojamoji galia turi ribą, kaip ir toji statiškos ir nejudamos būties ontologija, kuriai atstovauja parmenidiškasis vienis; arba – kitais žodžiais – tai pripažinimas, kad protas yra daugiau nei skaičiavimas, kad esama tokios *lógos* formos, kuri nesutampa su realybės aritmetizacija, nes susiduria su tapsmu, pokyčiu, transformacijomis, su tuo, ką laisvai produkuoja žmogus. Šią radikalios kontingencijos sferą Aristotelis pavadina „akcidencija“: taip nebūties būtinybė galiausiai tampa akcidencijos būtinybe. Pastaroji, visai panašiai kaip nebendramatiškumas, iš tiesų yra, kaip rašo Aristotelis, „arti nebūties“ (*eggús ti tou mè óntos*, *Met.* E 2, 1026 b 13).

Iš italų kalbos vertė Dainius Būrė

Versta iš rankraščio: Gaetano Chiurazzi, „La necessità del non-essere. Sul *Sofista* di Platone“

⁴ Kaip rašė Gilles’is Deleuze’as esė apie Bergsoną, virtualu yra tai, kas yra „realu, nors neaktualu, idealu, nors neabstraktu“ (Deleuze 2001: 73).

Literatūra

Aristotelis. 1990. Kategorijos. Vertė Jonas Dumčius, in Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Aristotle. 1964. *Analytica Priora et Posteriora*. Ed. David Ross, L. Minio-Palluelo. Oxford: Oxford University Press.

Aristotle. 1930. *Physics*. Transl. by R. P. Hardie, R. K. Gaye, in *The Works of Aristotle* vol. 2. Ed. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press. Prieiga per internetą: <https://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/physics/> [žiūrėta 2016 06 16].

Burnyeat, M. 1990. *The Theaetetus of Plato*. With a translation of Plato's Theaetetus by M. J. Levett, revised by Myles Burnyeat. Indianapolis, Indiana: Hackett Publishing Company.

Chiurazzi, G. 2011. Truth Is More Than Reality. Gadamer's Transformational Concept of Truth, *Research in Phenomenology*, vol. 41 (1): 60–71.

Deleuze, G. 2001. *Il bergsonismo e altri saggi*, a cura di P. A. Rovatti e D. Borca. Torino: Einaudi.

Melandri, E. 2004. *La linea e il circolo. Studio logico-filosofico sull'analogia*. Macerata: Quodlibet.

Ofman, S. 2010. Une nouvelle démonstration de l'irrationalité de racine carrée de 2 d'après les Analytiques d'Aristotele, *Philosophie antique*, 10: 81–138.

Ofman, S. 2014. Understanding Mathematics to Understand Plato – Theaetetus (147d–148b). *Lato Sensu, revue de la Société de philosophie des sciences*, 2014, 1 (1). Prieiga per internetą: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01305361/document> [žiūrėta 2016-06-16].

Plato. *Sophist*. Prieiga per internetą: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text;jsessionid=2C11DE8393F2DDC11305799EA7950606?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0171%3atext%3dSoph>. [žiūrėta 2016 06 16].

Plato. *Statesman*. Prieiga per internetą: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text;jsessionid=2C11DE8393F2DDC11305799EA7950606?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0171%3atext%3dStat>. [žiūrėta 2016 06 16].

Plato. *Theaetetus*. Prieiga per internetą: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text;jsessionid=2C11DE8393F2DDC11305799EA7950606?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0171%3atext%3dTheaet>. [žiūrėta 2016 06 16].

Sabolius, K. 2013. *Įsivaizduojamybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Toth, I. 2009. *Vérité et liberté*. Paris–Tel Aviv: Editions de l'Eclat.

Villela-Petit, M. 1991. La question de l'image artistique dans le *Sophiste*, in P. Aubenque et M. Narcy (Eds.), *Études sur le sophiste de Platon*, Bibliopolis, 53–90.

NECESSITY OF NON-BEING. ON PLATO'S SOPHIST

Gaetano Chiurazzi

Summary

The main idea of this article is that there is a relation between the definition of Being as *dynamis* in Plato's *Sophist* and the coeval discussion about the incommensurable magnitudes. This is argued by showing that some arguments Plato uses in order to affirm the unsustainability of the quantitative definition of Being (One, Many) are referring back to the argument of the decomposition of even and odd numbers, through which the irrationality of the diagonal of the square is demonstrated. As a consequence, the article tries to show that the definition of Being as *dynamis* is necessary in order to “save the differences”, that is, in order to prevent the one being equal to the two, as it happens, according to Plato, in the theories of the monist and pluralist schools. This logical and ontological collapse is also a consequence of the negation of the irrationality of the diagonal. *Dynamis* (a name by which Theaetetus called the irrational numbers), as a middle term between Being and Non-Being, that is, as a modal negation (difference), is then required in order to preserve the very possibility of every other difference.

Keywords: Plato, Sophist, incommensurable, difference, *dynamis*, One–Many.